

مطالعه اکتشافی و تیپ‌بندی تجمعات مردمی در جنگ رمضان و ارائه راهکارهایی برای ارتقای اجتماعی آنها

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ انتشار:

۱۴۰۵/۳/۱۹

شماره مسلسل: ۲۱۵۹۷

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

عنوان گزارش:

مطالعه اکتشافی و تیپ‌بندی تجمعات مردمی در جنگ رمضان و ارائه راهکارهایی برای ارتقای اجتماعی آنها

نوع گزارش: طرح / لایحه □، راهبردی ■، نظارتی □، پیش‌نویس قانونی □

نام دفتر:

مطالعات اجتماعی (گروه توسعه تعاون و مشارکتهای مردمی و سرمایه اجتماعی)

تهیه و تدوین:

سیناشیخی

مدیر مطالعه:

کمیل قیدرلو، محمدتقی ضرغام افشار

ناظران علمی:

ریحانه رحمانی‌پور، صابر جعفری

اظهار نظرکننده داخل مرکز:

محمد رضا شمس‌آبادی (دفتر مطالعات سیاسی)

گرافیک و صفحه آرایی:

سمیرا صادقی عسکری

ویراستار ادبی:

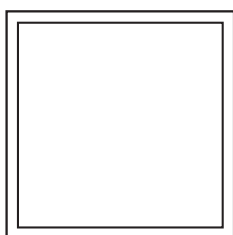
سیده مرضیه موسوی راد

واژه‌های کلیدی:

۱. تجمعات مردمی

۲. جنگ رمضان

۳. مردم

تاریخ شروع مطالعه: ۱۴۰۴/۱۲/۱۵

فهرست مطالب

چکیده	۶
خلاصه مدیریتی	۷
۱. مقدمه	۹
۲. چارچوب نظری	۱۰
۲-۱. پیام اصلی تجمع (دال محوری)	۱۱
۲-۲. نحوه مشارکت مردم	۱۱
۲-۳. فرم و محتوای تجمع	۱۱
۲-۴. انسجام اجتماعی	۱۱
۳. تیپ‌بندی تجمعات مردمی در جنگ رمضان	۱۲
۳-۱. تیپ تجمعات رسمی میداین اصلی	۱۲
۳-۲. تیپ تجمعات گروهی (غالباً هیئت مذهبی)، بروز جمعی یک اندیشه در خیابان	۱۴
۳-۳. تیپ تجمعات محله‌محور	۱۵
۳-۴. تیپ تجمعات میدان‌های متصل به محله	۱۷
۳-۵. تیپ تجمع ملی با حضور ضمنی امر سیاسی و مذهبی	۱۹
۴. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	۲۱
منابع و مأخذ	۲۴

فهرست جدول

جدول ۱. خلاصه‌ای از مهم‌ترین مؤلفه‌های هر تیپ از تجمعات	۲۱
---	----

فهرست شکل

شکل ۱. جایگاه مشارکت اجتماعی در قانون اساسی	۹
---	---

مطالعه اکتشافی و تیپ‌بندی تجمعات مردمی در جنگ رمضان و ارائه راهکارهایی برای ارتقای اجتماعی آنها

Doi: [10.22034/mrc.report.21597](https://doi.org/10.22034/mrc.report.21597)

چکیده

این گزارش به بررسی و تحلیل تجمعات مردمی در «جنگ رمضان» و ارائه راهکارهایی برای ارتقای اجتماعی آنها می‌پردازد. با وجود پیشینه قوی مردم‌سالاری در انقلاب اسلامی و **قانون اساسی** (از کمیته‌های مردمی و نهضت سوادآموزی تا بسیج و جهاد سازندگی)، حضور مردم در این جنگ به رغم تمام نکات مثبت، می‌تواند با تسهیل‌گری و ساماندهی مناسب، به درجات بالاتری از تأثیرگذاری و نقش آفرینی ارتقا یابد؛ مسئله‌ای که تحققش با چالش‌هایی مواجه است. این مطالعه مبتنی بر مشاهده و بررسی ۴۰ تجمع در سه استان تهران، فارس و قم، پیمایش‌های ملی و پنل نخبگانی انجام شده است. هدف از این مطالعه که از نوع اکتشافی است، بررسی موردی تجمعات برای تیپ‌بندی و ارائه راهکارهایی برای ارتقای اجتماعی آنها در هر مدل است.

چارچوب نظری گزارش بر چهار مؤلفه استوار است: پیام اصلی تجمع (دال محوری)، نحوه مشارکت مردم (در سطوح تصمیم‌سازی، نظارت، مطالبه‌گری و اجرا)، فرم و محتوای تجمع (بر اساس ریخت‌شناسی فرهنگی) و انسجام اجتماعی (شامل پیوندهای درون‌گروهی، برون‌گروهی و ادغام اجتماعی).

در این گزارش پنج تیپ اصلی تجمعات شناسایی شده است: ۱. تجمعات رسمی میدانی اصل، ۲. تجمعات گروهی (محوریت هیئات مذهبی)، ۳. تجمعات محله‌محور، ۴. تجمعات میدان‌های متصل به محله و ۵. تجمع ملی با حضور ضمنی امر سیاسی و مذهبی. در جمع‌بندی، الگوی محله‌محوری و میدانی متصل به محله موفق‌ترین الگوهای اجتماعی با پیوندهای انسجام‌بخش ارزیابی شده‌اند. در پایان نیز راهکارهای کوتاه‌مدت برای ارتقای اجتماعی تجمعات ارائه شده است.

بیان / شرح مسئله

انقلاب اسلامی ایران در شرایطی به پیروزی رسید که یکی از اجتماعی‌ترین جنبش‌های مردمی تاریخ را به‌عنوان پشتوانه خود داشت. مردم هم در تأسیس نظام جمهوری اسلامی و هم در بقای آن نقش بسیار کلیدی داشته‌اند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز **قانون اساسی** کشور با حمایت اکثریت قریب به اتفاق جامعه تدوین شد که مالا مال از مسئولیت‌دهی به آحاد مردم بود و این نقش در تصمیم‌گیری، نظارت، مطالبه‌گری و اجرا منحصر به فرد است.

در شرایطی که جامعه ایران بر اثر فشار اقتصادی حاصل از تحریم و فشار سنگین رسانه‌های جهان در وضعیت سختی به سر می‌برد، در جنگ رمضان نشان داد که همچنان بر عهد ۱۳۵۷ خود باقی مانده است و با بعثت خود در خیابان‌ها و میادین شهر، نقش بسیار مهمی در این جنگ ایفا کردند. ایجاد امنیت در سطح شهر، ایجاد روحیه خوب و انگیزه بالا در مردم، ارائه خدمات مختلف به مردم و مطالبه‌گری و دخیل شدن در تصمیم‌سازی مسئولین از جمله مهم‌ترین نقش‌هایی بود که مردم بر عهده گرفتند، اما این وضعیت حضور مردم نیازمند آن است تا مانند نهضت سوادآموزی و بسیج به نهادمندی ارتقا یابد و برای رسیدن به این مسیر با چالش‌هایی روبه‌رو است. برای رسیدن به این نهادمندی، ابتدا باید در کی دقیق و دسته‌بندی شده از وضعیت تجمعات و ظرفیت‌های اجتماعی هر یک داشت که این گزارش به این موضوع می‌پردازد. این گزارش مبتنی بر مشاهده و بررسی ۴۰ تجمع در ۳ استان (تهران، فارس و قم) و پیمایش‌های ملی انجام شده و پند نخبگانی آن به دنبال آسیب‌شناسی از وضعیت تجمعات و ارائه راهکارهایی برای ارتقای اجتماعی حضور مردم است.

نقطه‌نظر / یافته‌های کلیدی

بررسی میدانی بیش از ۴۰ تجمع در سه استان تهران، فارس و قم، همراه با پیمایش‌های ملی و پند‌های نخبگانی، نشان می‌دهد که مردم ایران در جنگ رمضان بار دیگر ثابت کردند همچنان بر عهد ۱۳۵۷ خود باقی مانده‌اند، اما این حضور پر شور، نیازمند آن است تا مانند دوره‌هایی چون دفاع مقدس، نهضت سوادآموزی یا جهاد سازندگی، به «نهادمندی» ارتقا یابد و با آسیب‌ها و چالش‌هایی مواجه است. رفع این چالش‌ها در مرحله نخست با شناخت دقیق تجمعات و تیپ‌بندی آنها صورت می‌گیرد.

آنچه در تمام تیپ‌های تجمع به چشم می‌خورد، بالا رفتن روحیه، استحکام و مقاومت مردم با شرکت در این تجمعات است. در حالی که بمباران موشکی و مهم‌تر از آن بمباران رسانه‌های بیگانه، روحیه مردم را هدف گرفته بود، این تجمعات به شدت در بالا رفتن روحیه مردم مؤثر بوده است. همچنین ایجاد امنیت اجتماعی و جلوگیری از تکرار وقایع دی‌ماه سال ۱۴۰۴ از دیگر نتایج مهم این تجمعات است که مردم نه تنها احساس امنیت می‌کنند، بلکه خود را در ایجاد و برپایی این امنیت دخیل می‌دانند.

از میان پنج تیپ شناسایی شده، «تجمعات رسمی میادین اصلی» بیشترین جمعیت و قدرت‌نمایی سیاسی را دارند، احساس بی‌شمار بودن مردم و بالا رفتن نشاط اجتماعی به شدت بالاست، اما مشارکت مردم در آنها تماشاگرانه است و پیوندهای اجتماعی پایدار ایجاد نمی‌شود و در نتیجه افشار مختلف در هم ادغام نمی‌شوند. هر چند در برخی میادین مانند میدان ولیعصر ارتباط پویا میان برگزارکنندگان و مردم در حال شکل‌گیری است و می‌تواند الگویی برای سایر میادین باشد. «تجمعات محله‌محور» و «میدان‌های متصل به محله» از انسجام اجتماعی بالایی برخوردارند، مسئولیت‌ها میان مردم توزیع شده، ارتباطات چهره‌به‌چهره تقویت و حتی به آسیب‌دیدگان جنگ و کودکان توجه ویژه‌ای می‌شود. «تیپ تجمعات گروهی» (اغلب هیئات مذهبی) اگرچه پیوندهای درون‌گروهی قوی و برنامه‌های غنی‌تری دارد، اما نیاز دارد تا در ایجاد ارتباط با بیرون از گروه تقویت شود. در مقابل، «تیپ تجمع ملی با حضور ضمنی امر سیاسی و مذهبی» (مانند باغ فردوس) توانست افشار با ظاهر غیر مذهبی را به تجمعات شبانه بیاورد، اما از مشارکت فعال مردم، انسجام گروهی و ادغام اجتماعی با سایر تیپ‌های تجمعات فاصله دارد.

پیشنهاد راهکارهای تقنینی، نظارتی یا سیاستی

با توجه به دستاوردهای گزارش و پنل‌های نخبگانی پیشنهادهایی برای برگزاری هرچه بهتر تجمعات مردمی احصا شده که به شرح زیر است:

۱ تمرکز بر محله محوری و میدان متصل به محله:

- جایگزینی تدریجی رویکرد «میدان محوری صرف» با «محله محوری» و «میدان‌های متصل به محله» که هم‌نمایش اقتدار دارند و هم انسجام اجتماعی.

۲ ایجاد بستر مجازی برای ارتباط میان افراد محله:

- راه‌اندازی کانال‌ها و گروه‌های محلی در پیام‌رسان‌ها برای هماهنگی تجمعات، نظرسنجی درباره برنامه‌ها و بازخوردگیری.

۳ ایجاد شبکه برای ارائه خدمات به افراد نیازمند:

- ساماندهی موب‌های ثابت و سیار محله،

- ثبت‌نام از افراد متخصص محله در غرفه‌های «خدمات تخصصی» و ارائه رایگان یا کم‌هزینه به نیازمندان.

۴ حرکت به سمت توانمندسازی اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی محله:

- برگزاری کارگاه‌های مهارت‌آموزی،

- طراحی غرفه‌های «همکاری اقتصادی محله».

۵ ایجاد بستر حضوری مدرسه در تجمعات شبانه:

- تخصیص فضا برای فعالیت‌های داوطلبانه دانش‌آموزان،

- هماهنگی با مدارس منطقه برای حضور نوبتی دانش‌آموزان به صورت اختیاری و داوطلبانه به همراه والدین.

۶ ایجاد ارتباط میان افراد تجمع با هم و با افراد بیرون از تجمع:

- برپایی غرفه‌های «گفتگو و هم‌اندیشی» با استفاده از شیوه‌های نوین،

- تشویق افراد حاضر در تجمع برای تعامل با رانندگان عبوری، کسبه و همسایگان،

- برگزاری جلسات پرسش و پاسخ.

۷ دادن مسئولیت به افراد حاضر در تجمع در رده‌های مختلف سنی:

- واگذاری غرفه‌ها، نظافت، امنیت، ثبت‌نام و پخش خوراکی به نوجوانان، جوانان، زنان و حتی سالمندان،

- تشکیل گروه‌های «همیار تجمع».

۸ ادغام اجتماعی میان افراد با ظاهر مذهبی و یا ظاهر غیر مذهبی:

طراحی برخی برنامه‌های مشترک با محتوای هنری و با غلبه امر ملی (ضمن برخورداری از امر مذهبی و سیاسی به نحو هنرمندانه).

۹ استقرار دائمی ایستگاه‌ها و مواکب فیزیکی در محله‌ها:

- تثبیت موب‌های صلواتی، ایستگاه‌های سلامت، غرفه‌های فرهنگی و بازی کودکان به صورت «دائم» در محلات،

- تبدیل این ایستگاه‌ها به پایگاه‌های هم‌بستگی و ارائه خدمات اجتماعی با مدیریت مساجد و گروه‌های جهادی،

- استفاده از زیرساخت‌های شهرداری برای استقرار دائم این مواکب.

۱۰ تنوع دادن به برنامه‌های تجمعات با استفاده از موسیقی، نمایش و انواع هنر:

- ترکیب مداحی حماسی با موسیقی‌های ملی،

- برگزاری تئاتر خیابانی کوتاه با موضوع ایثار، مقاومت، مقابله با دشمن و همدلی.

۱۱ ایجاد بستر کسب و کار در محلات:

- راه‌اندازی کارگاه‌های تولیدی در هر محله و اتصال آنها به زیست‌بوم تولیدی کشور،

- راه‌اندازی بازارچه‌های شبانه محلی در حاشیه تجمعات برای فروش محصولات خانگی، وسایل تجمع‌مانند پرچم، غذاهای محلی و

صنایع دستی.

۱. مقدمه

انقلاب اسلامی ایران در شرایطی به پیروزی رسید که یکی از اجتماعی‌ترین جنبش‌های مردمی تاریخ را به‌عنوان پشتوانه خود داشت. مردم هم در تأسیس نظام جمهوری اسلامی و هم در بقای آن نقش بسیار کلیدی داشته‌اند. پیروزی انقلاب اسلامی با تظاهرات مردمی، اعتصابات و تحصن‌های حساب‌شده و بدون درگیری‌های خشونت‌آمیز، وضعیت منحصر به فردی از تحولات اجتماعی و سیاسی تاریخ جهان ارائه کرد. این تغییر و تحول برخلاف ناپایداری‌ها و کشمکش‌های انقلاب‌های معروف جهان مانند انقلاب فرانسه و انقلاب روسیه، به دلیل پشتوانه گسترده مردمی بوده است.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز **قانون اساسی** کشور با حمایت اکثریت قریب به اتفاق جامعه تدوین شد که مآل‌مال از مسئولیت‌دهی به آحاد مردم بود و این نقش در تصمیم‌گیری، نظارت، مطالبه‌گری و اجرا منحصر به فرد است. مدل زیر مهم‌ترین بخش‌های مردم‌سالاری در قانون اساسی را نشان می‌دهد:

شکل ۱. جایگاه مشارکت اجتماعی در قانون اساسی [۱]

پس از استقرار قانون اساسی، می‌توان حضور مردم در استقرار حاکمیت و نظم را نشان داد. حضور مردم در تأمین امنیت جامعه با «کمیته‌های مردمی»، نقش مردم در گسترش سواد و آگاهی با «نهضت سوادآموزی»، مسئولیت‌پذیری مردم در دفاع از کشور در جنگ ۸ ساله با تشکیل «بسیج» و بازسازی کشور با «جهاد سازندگی» مهم‌ترین عرصه‌های بروز و ظهور مردمی بوده است. نکته مهم این است که متناظر با هر نقش مردم، یک نهاد مردمی ظاهر شده است که نقش مهمی در مردمی‌سازی دارد که در ادامه به آن باز خواهیم گشت، جامعه به تدریج از عرصه‌های حکمرانی دور ماند و اقتصاد سیاسی دولتی و شبه‌دولتی عمده امور جامعه را در دست گرفتند. تأکید رهبر شهید انقلاب بر مردمی‌سازی و تصریح بر شکست در صورت وارد نکردن مردم در حکمرانی در سال‌های آخر عمر شریف‌شان، اهمیت بازآرایی عرصه حکمرانی مردم‌پایه را نشان می‌دهد.

در شرایطی که جامعه ایران بر اثر فشار اقتصادی حاصل از تحریم و فشار سنگین رسانه‌های جهان در وضعیت سختی به سر می‌برد، در جنگ رمضان نشان داد که همچنان بر عهد ۱۳۵۷ خود باقی مانده است و با بعثت خود در خیابان‌ها و میادین شهر، نقش بسیار مهمی در این جنگ ایفا کرد. ایجاد امنیت در سطح شهر (حتی در ناامن‌ترین شب سال یعنی چهارشنبه‌سوری)، ایجاد روحیه خوب و انگیزه بالا در مردم، ارائه خدمات مختلف به مردم و مطالبه‌گری و دخیل شدن در تصمیم‌سازی مسئولین از جمله مهم‌ترین نقش‌هایی بود که مردم بر عهده گرفتند. اما این وضعیت حضور مردم نسبت به نهادمندی پدیده‌هایی چون نهضت سوادآموزی و بسیج و ... هنوز فاصله دارد و برای رسیدن به این سطح با چالش‌هایی روبه‌رو است. برای رسیدن به این سطح از نهادمندی، ابتدا باید در کی دقیق و دسته‌بندی شده از وضعیت تجمعات و ظرفیت‌های اجتماعی هر یک داشت که این گزارش به این موضوع می‌پردازد. این گزارش مبتنی بر مشاهده و بررسی ۴۰ تجمع در ۳ استان (تهران، فارس و قم)، پیمایش‌های ملی انجام شده و پنل نخبگانی آن به دنبال آسیب‌شناسی از وضعیت تجمعات و ارائه راهکارهایی برای ارتقای اجتماعی حضور مردم است. انتخاب استان تهران علاوه بر قرار داشتن پایتخت در آن، به آن بازمی‌گردد که هدف اصلی جنگ دشمن با ایران، شهر تهران بود. انتخاب شیراز نیز به دلیل تنوع فرهنگی آن و فاصله از جنگ بود. در نهایت انتخاب قم به دلیل متمرکزترین شهر در حضور افراد انقلابی و نخبگان مذهبی در این شهر بوده است. از آنجا که این مطالعه اکتشافی است و ادعای تمام‌شماری یا بیان تمام واقعیت را ندارد، انتخاب همین میزان از نمونه کفایت می‌کند.

در پایان گزارش نیز راهکارهای لازم از بُعد اجتماعی برای برگزاری هر چه بهتر این تجمعات ارائه می‌شود. شایان ذکر است راهکار کلان محله‌محوری در گزارشی دیگر به تفصیل بررسی خواهد شد و این گزارش صرفاً به راهبردهای کوتاه‌مدت برای ارتقای هر چه سریع‌تر این تجمعات می‌پردازد.

۲. چارچوب نظری

نظریه‌های کلاسیک و معاصر جامعه‌شناسی سیاسی و فرهنگی، چهار مؤلفه محوری را برای تحلیل کیفیت و کارآمدی تجمعات مردمی ضروری می‌دانند. این گزارش نیز مبتنی بر همان چهار مؤلفه، هر تیپ از تجمعات جنگ رمضان را سنجیده و آسیب‌شناسی کرده است:

۲-۱. پیام اصلی تجمع (دال محوری)

هر کنش جمعی نیازمند «دال مرکزی» یا «پیام اصلی» است که انگیزه حضور و وحدت موقعیتی مردم را شکل می‌دهد. بر اساس نظریه «چارچوب‌سازی» در جنبش‌های اجتماعی، هر تجمع در بحران‌هایی مانند جنگ، باید پاسخی روشن به سه پرسش بدهد: «چرا؟»، «علیه که یا برای چه؟» و «راه‌حل چیست؟». در این گزارش، پیام هر تیپ از محتوای شعارها، نمادها، سخنرانی‌ها و رفتار جمعی استخراج شده است. برخی تجمعات پیام «قدرت‌نمایی سیاسی»، برخی «امتداد هیئت در خیابان»، برخی «بازگرداندن محله به شهر» و برخی «همراهی اقشار خاکستری» دارند. پیام اصلی تعیین می‌کند که «چه کسی» جذب می‌شود و «چه نسبتی» با حاکمیت پیدا می‌کند.

۲-۲. نحوه مشارکت مردم

بر اساس نظریه نردبان آرنشتاین در «مشارکت اجتماعی» [۲]، مشارکت می‌تواند از سطح «تماشاگری و انفعال» تا «تصمیم‌سازی و مسئولیت‌پذیری کامل» متغیر باشد؛ چنان‌که قانون اساسی ما نیز این سطوح را دربر دارد و در مقدمه به آن اشاره شد. این گزارش، مشارکت را در چهار سطح عملیاتی بررسی کرده است:

- تصمیم‌سازی (آیا مردم در تعیین فرم و محتوای برنامه و مسائل کشور نقش دارند؟)،
- نظارت (آیا سازوکاری برای نقد و بازخورد وجود دارد؟)،
- مطالبه‌گری (آیا مردم می‌توانند خواست خود را بیان کنند؟)،
- اجرا (آیا مردم مدیریت و اجرای برنامه‌های مرتبط با غرفه‌ها، امنیت، توزیع خدمات و برنامه‌ها را بر عهده دارند؟).

۲-۳. فرم و محتوای تجمع

بر اساس نظریه «ریخت‌شناسی فرهنگی» [۳] و «زبان نمادین» [۴] هر تجمع دارای «فرم» (قالب برگزاری، نمادها، چیدمان فضایی، نوع موسیقی/مداحی، تریبون و پرچم‌ها) و «محتوا» (سخنرانی‌ها، شعارها، روایت‌ها، پیام‌های صریح و ضمنی) است. فرم و محتوا تعیین می‌کنند که تجمع شبیه «هیئت مذهبی» است، «کنسرت ملی»، «کارناوال شبانه» یا «راهپیمایی رسمی». این دو مؤلفه همچنین مشخص می‌کنند که کدام طبقه، گروه سنی و طیف فکری در تجمع احساس «تعلق» می‌کند و کدام گروه «بیگانه». در این گزارش، فرم غالب «هیئت خیابانی» و محتوای غالب «ترکیب امر مذهبی و ملی» شناسایی شده که بخشی از جامعه را از مشارکت دور نگه داشته است.

۲-۴. انسجام اجتماعی

بر اساس نظریات حوزه «سرمایه اجتماعی» [۵] انسجام اجتماعی در تجمعات در سه سطح سنجیده می‌شود:

- پیوندهای درون‌گروهی (ارتباطات عاطفی و عملی میان افرادی که همدیگر را می‌شناسند)،
- پیوندهای برون‌گروهی (ارتباط با افراد خارج از گروه خودی، اقشار با ظاهر متفاوت، رهگذران و کسبه)،
- ادغام اجتماعی (آیا تجمع باعث نزدیکی و همکاری میان اقشار مختلف می‌شود یا تمایز و تقابل را تشدید می‌کند؟)،
- انسجام اجتماعی پایدار وقتی شکل می‌گیرد که افراد «تماشاگر» نباشند، مسئولیت داشته باشند، با یکدیگر گفتگو کنند و پس از اتمام تجمع نیز ارتباطشان ادامه یابد.

این چهار مؤلفه به‌گونه‌ای طراحی شده‌اند که هم بر مفاهیم جامعه‌شناسی متعارف و هم بر تجربه بومی مردم‌سالاری در ایران (قانون اساسی و تجربیات ابتدای انقلاب) استوارند.

بنابراین، هر تیپ از تجمعات جنگ رمضان دقیقاً براساس این چهار محور سنجیده شده تا بتوان آسیب‌ها و ظرفیت‌های هر مدل را در «مشارکت‌پذیری»، «جذابیت نمادین»، «پیوندافزایی» و «انسجام اجتماعی» مقایسه کرد.

۳. تیپ‌بندی تجمعات مردمی در جنگ رمضان

چنان‌که در مقدمه اشاره شده برای تدوین این گزارش بیش از ۴۰ تجمع مردمی از نزدیک بررسی شد که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

- ۱ تهران: میدان انقلاب، میدان ولیعصر، چهارراه ولیعصر، میدان منیریه، میدان آزادی، باغ فردوس، میدان تجریش، میدان فردوسی، محله اتابک، مسجد ولیعصر در خیابان وزرا، میدان شهید تهرانی مقدم (کاج)، سر در دانشگاه تهران، میدان خراسان، چهارراه کامرانیه، خیابان جمهوری، میدان باهنر، میدان هفت تیر و میدان محمدیه.
- ۲ شیراز: راهپیمایی‌های کانون رهپویان وصال، مسجد امام سجاد بلوار پاسداران، مساجد فرهنگ‌شهر، تجمع شهرک گلستان و میدان معلم.
- ۳ قم: راهپیمایی‌های شبانه بلوار زنبیل‌آباد.

در ادامه بررسی چند مورد از موارد فوق به‌عنوان چند تیپ نمونه بیان می‌شود:

۳-۱. تیپ تجمعات رسمی میادین اصلی

نمونه‌های میدان انقلاب، میدان ولیعصر، میدان تجریش، میدان آزادی در تهران و زنبیل‌آباد قم

میدان انقلاب، مهم‌ترین نماد تجمعات مردمی در سال‌های اخیر بوده است. بسیاری از تجمعات و راهپیمایی‌ها حول این میدان سازماندهی می‌شوند. میدان انقلاب از ساعات اولیه اعلام شهادت رهبر معظم انقلاب به مکان اصلی تجمعات شهر تهران بدل شد. تجمعات میدان انقلاب و سایر میادین مشابه غالباً بسان یک برنامه رسمی از سمت حاکمیت بوده که نقش مردم عمدتاً مشارکت‌کننده تماشاگرانه بوده است. حضور یک تریبون رسمی که سخنرانی، مداحی و شعار را بر عهده دارد و سایرینی که مشاهده‌کننده برنامه‌ها و پاسخ‌گوی شعارها هستند. در این شبها بسیاری از مسئولین مانند شهردار تهران، وعاظ معروف تهران و مداحان تریبون اصلی را در دست گرفته‌اند. البته در میدان ولیعصر، برنامه‌ها در حال تغییر هستند و با تریبون آزاد و ایجاد شبکه‌های اجتماعی ارتباطی (با عنوان آموختم، الهام گرفته از پیام نخست رهبر معظم انقلاب) و غرفه گفتگوی خبرنگاران با مردم، الگویی از برنامه‌ریزی مشارکتی را رقم می‌زند که می‌تواند برای سایر میادین اصلی الگو باشد.

جمعیت در این تجمعات زیاد است و به‌نوعی قدرت همراه‌سازی مردم توسط نظام را به جامعه و جهان نشان می‌دهد و از قضا تصاویر این تجمعات توسط رسانه‌های مختلف جهان نمایش داده می‌شود. مردم نیز با حضور در تجمعی پرجمعیت احساس قدرت و انگیزه می‌کنند و تصویر رسانه‌های بیگانه در القای کم‌جمعیت بودن افراد حامی نظام، نقش بر آب می‌شود. البته افراد در گروه خود (برای مثال خانواده یا دوستان) باقی می‌مانند و کمتر ارتباط گسترده و با سایر افراد تجمع به چشم می‌خورد.

چند موبکب محدود از عراق و سازمان‌های کشور نیز ارائه‌دهنده خدمات با محوریت توزیع خوراکی هستند. تعداد موبکب‌ها و صف‌های انتظار برای دریافت غذا از این موبکب‌ها با گذشت زمان و پذیرش آتش‌بس بیشتر و بیشتر شدند. ایجاد حال و هوای اربعین در میان کسانی که تجربه سفر اربعین را دارند خوشایند است.

محتوای برنامه در بخش سخنرانی عمدتاً به سخنان حماسی، توصیف شرایط جنگ (با تمرکز بر حمایت از فرماندهان نظامی و مسئولین کشور) و نقش مردم و صحبت درباره رهبر شهید و رهبری جدید انقلاب اسلامی اختصاص داشت. در بخش مداحی نیز محتوا بیشتر حماسی

بود و کمتر سوبه‌های عزادارانه در این بخش از تجمعات وجود داشت. تنوع در برنامه‌ها کمتر رخ می‌دهد و برنامه‌ها از ریتم مشخصی پیروی می‌کنند. البته موارد محدودی مانند انتخاب چهره هنر انقلاب اسلامی در سال ۱۴۰۴ در میدان ولیعصر رخ داد که نمونه‌ای از این موارد محدود بوده است. عنوانی که بر محتوا و فرم این تجمعات می‌توان گذاشت: ترکیب محتوای ملی و مذهبی با فرم مذهبی هیئت است. تیپ شرکت‌کنندگان در تجمع غالباً با ظاهر مذهبی بود که شب‌های نخستین جنگ این تعداد بیشتر بودند و رفته‌رفته با طولانی شدن جنگ و به‌ویژه پس از آتش‌بس (برخی بیان می‌کردند به دلیل بازگشت مردم به تهران و کم‌شدن ترس از بمباران) اقبال دیگر نیز حاضر شدند. نکته قابل توجه این بود که پس از ساعت رسمی برنامه، از حدود ساعت ۱۲ شب به بعد، حضور افراد با ظاهر غیر مذهبی چند برابر می‌شد. در این میادین، ترکیب جنسیتی با غلبه محسوس بانوان نسبت به سایر میادین است. حضور خانوادگی (حداقل زن و شوهر) اگرچه مانند سایر تجمعات پررنگ‌تر است، اما گروه‌های دوستی نیز حضور پررنگ‌تری نسبت به سایر تجمعات دارند.

در یک مورد بررسی توسط نگارنده، در تاریخ ۲۴ فروردین ماه، حدود ساعت ۲۴:۰۰ تا ساعت ۰۱:۳۰ بامداد میدان انقلاب از این حیث بررسی شد. مشاهدات میدانی حاکی از آن بود که تعداد افراد بدون پوشش اسلامی (بدون پوشش سر یا نمایان بودن بخش قابل توجهی از موی سر) و نیز افرادی با ظاهر غیر مذهبی به‌طور قابل توجهی افزایش یافت. این پدیده هم‌زمان با خروج تدریجی خانواده‌های مذهبی از فضا و ورود بیشتر افراد با ظاهر غیر مذهبی رخ می‌داد. در میان جمعیت حاضر در این ساعت (پس از تجمع رسمی)، تقریباً ۳۰ درصد به همراه خانواده، ۲۰ درصد به صورت انفرادی و مابقی به همراه گروه‌هایی از دوستان حضور داشتند. حدود نیمی از افراد تحت تأثیر جو عاطفی مراسم بوده و در مداحی‌ها مشارکت می‌کردند، پرچم تکان می‌دادند و می‌گریستند. براساس مشاهدات رفتاری، به نظر می‌رسد برگزاری چنین تجمعات شبانه‌ای حتی با محتوای مذهبی نیز برای این گروه جمعیتی مطلوبیت دارد. در میان اظهارات شفاهی افراد، از گروهی، جملاتی شنیده شد حاکی از آنکه از ریتمیک بودن مداحی‌های نسل جدید لذت می‌برده‌اند.

براساس مشاهدات اولیه، علل حضور این دسته از افراد با ظاهر غیر مذهبی در ساعات پس از زمان رسمی تجمع، به شرح زیر قابل تبیین است:

۱ وجود احساس خجالت در برابر اقبال مذهبی و نوعی احساس شرم، به‌ویژه نسبت به شهادت رهبر انقلاب (که در مواردی با گریستن برخی افراد هنگام پخش کلیپ‌های مرتبط با رهبر شهید همراه بود).

۲ احساس وجود فاصله نسبت به برخی اقبال مذهبی (به‌ویژه به دلیل بمباران رسانه‌های بیگانه).

۳ تجربه لذت بخش از حضور در یک کارناوال شبانه.

۴ تمایل به حضور در تجمعات غیررسمی به منظور ابراز هم‌بستگی با ایران و فاصله‌گیری از تریبون رسمی (این مؤلفه عمدتاً به‌طور غیرمستقیم و از طریق گفتگوهای دیگران و کلیپ‌های مصاحبه استنباط شد، نه مشاهده مستقیم و آسان).

در نهایت می‌توان اشاره کرد که رسیدگی به فقرا با غرفه‌های خوراکی و حفظ امنیت میادین نیز مؤلفه‌ای است که تقریباً در تمام تیپ‌های تجمعات وجود دارد.

مهم‌ترین مؤلفه‌هایی که از این تیپ از تجمعات می‌توان برداشت کرد به شرح زیر است:

پیام اصلی تجمع:

- قدرت‌نمایی سیاسی با حضور جمعیت بالا، ایجاد انگیزه و شجاعت در شرکت‌کنندگان.

نحوه مشارکت مردم:

- مشارکت پایین مردم در نحوه برگزاری مراسم و حضور به‌عنوان تماشاچی (شروع برنامه‌های مشارکتی در میدان ولیعصر).
- استقبال جامعه به‌ویژه اقبال غیر مذهبی از زیست شبانه در فضایی رسمی و مطمئن.
- غلبه واضح جنسیتی زنان نسبت به سایر تجمعات.

فرم و محتوای تجمع:

محتوای ترکیبی از امر مذهبی و امر ملی در فرم هیئت.

انسجام اجتماعی:

- ادغام محدود اقشار مختلف و میل به تمایز از یکدیگر.
- ایجاد نشدن پیوندهای اجتماعی پایدار میان شرکت کنندگان.
- بالارفتن انگیزه و نشاط اجتماعی مردم.

۲-۳. تیپ تجمعات گروهی (غالباً هیئت مذهبی)، بروز جمعی یک اندیشه در خیابان

نمونه‌های کانون رهپویان وصال شیراز و هیئت اصحاب‌الحسین دانشگاه تهران

برخی هیئات مذهبی که سرمایه اجتماعی بالایی دارند در این ایام به برگزاری هیئت خود در قالب تجمعات مبادرت ورزیدند. برای مثال کانون رهپویان وصال شیراز که هر شنبه و ایام مناسبتی برنامه دارند و واحدهای فعال جهادی و خیریه و مدرسه و ... دارند، هر شب در یکی از محله‌های شیراز تجمع داشته‌اند. همچنین هیئت اصحاب‌الحسین دانشگاه تهران نیز در مقابل سردر دانشگاه تهران این تجمعات را برگزار کردند که هر دو نمونه بررسی شده جمعیت قابل توجهی را به همراه خود دارند. البته با رونق گرفتن تجمع میدان انقلاب، جمعیت حاضر در سر در دانشگاه تهران کاهش یافت.

فرم و محتوای این تجمعات امتداد اندیشه گروه برگزارکننده در میدان و خیابان است. یعنی به جای حضور در حسینیه یا مسجد در خیابان مراسم خود را به صورت هر شب برگزار می‌کنند. سخنرانی، سبک مداحی و الگوی سیاسی هیئت در خیابان امتداد پیدا می‌کند. برای مثال کانون رهپویان بر وحدت ملی تأکید دارد و هیئت اصحاب‌الحسین بر اسلام سیاسی و مقابله با جریان سازش. کانون رهپویان بیشتر بر مداحی‌های ملی و مذهبی تکیه دارد و هیئت اصحاب‌الحسین تکیه بر سخنرانی‌های انتقادی؛ دقیقاً مانند برنامه‌های ایشان در طول سال. سطح نخبگانی تجمع و کیفیت سخنان و برنامه‌ها بالاتر از میادین شهر است.

به لحاظ پیوند اجتماعی، ارتباط افراد با یکدیگر و با برگزارکنندگان تجمع به ساعت تجمع محدود نمی‌شود. شبکه‌های اجتماعی و گروه‌های مجازی به گفتگو میان افراد کمک می‌کند. اندیشه برگزارکنندگان در فضای مجازی با جامعه به اشتراک گذاشته می‌شود و رابطه‌ای نسبتاً پویا میان افراد برقرار می‌شود. به‌ویژه اینکه برگزارکنندگان در حاشیه تجمع نیز ارتباط فعال با مخاطبان خود دارند که این ارتباط حاصل ارتباطات شکل گرفته قبلی در هیئت است. افراد نیز که همدیگر را می‌شناسند قبل و بعد از تجمع با یکدیگر گفتگو می‌کنند و درباره موضوعات مختلف (اعم از موضوعات جنگ و غیره) با یکدیگر به تبادل نظر می‌پردازند. افراد در این تجمع نیز مانند سایر تجمعات احساس غرور، حماسه و تنها بودن می‌کنند. القای مداوم و دروغین رسانه‌های بیگانه در این تجمعات به وضوح برای مردم نقش بر آب شد. متناسب با همین ترکیب یکدست جمعیتی، درگیری چندانی در این تجمعات دیده نمی‌شود. افراد غالباً یکدست هستند و با پذیرش مانیفست فکری برگزارکنندگان جلسه به آن تجمع می‌روند. لذا ارتباط با جامعه را از نوع یکدست شدن بیشتر اعضای گروه و توسعه فکری گروه در موضوعات جدیدتر (با وجهه سیاسی بیشتر) البته با یافتن مخاطبان جدید است.

از آنجا که برگزارکنندگان و شرکت کنندگان تیپ هیئت و گروه جهادی و ... دارند، مخاطبان ایشان بیشتر از اقشار مذهبی هستند و تکرار پوششی کمتر دیده می‌شود.

ترکیب جنسیتی افراد حاضر در تجمع با غلبه جنسیتی زنان است. اکثریت به صورت خانوادگی و در وهله بعد با جمع دوستی در تجمع حاضرند و کمتر افراد تک دیده می‌شوند.

برنامه‌های فراتر از شرکت در تجمع نیز در این تیپ دیده می‌شود. برای مثال ثبت نام از تخصص مردم، آموزش‌های امدادی و حتی نظامی برای جامعه در نظر گرفته شده است. در نتیجه جامعه احساس کنشگری و فایده بیشتری از حضور و فعالیت خود دارد. این مسئولیت‌پذیری هم ظرفیت جامعه را در خدمت جنگ می‌آورد و هم فرد با احساس فایده‌مند بودن برای کشور روحیه بالاتری پیدا می‌کند.

مهم‌ترین مؤلفه‌هایی که از این تیپ از تجمعات می‌توان برداشت کرد به شرح زیر است:

پیام اصلی تجمع:

- امتداد هیئت و گروه در خیابان به شکل تجمع.

نحوه مشارکت مردم:

- مسئولیت دادن به افراد گروه در تجمع و فعال کردن ایشان.
- غلبه جنسیتی زنان.

فرم و محتوای تجمع:

- فرم و محتوای هیئت و گروه در قالب تجمع.
- برنامه‌ریزی دقیق‌تر و غنای محتوایی بالاتر بر نامه‌ها نسبت به تیپ‌های دیگر.
- برنامه‌های متنوع برای افراد متناسب با شرایط کشور (آموزش امدادی و نظامی و ...).

انسجام اجتماعی:

- پیوند اجتماعی قوی درون گروهی و ضعف در پیوندهای برون‌گروهی.
- ارتباط پویا و فعال و ادامه‌دار افراد شرکت‌کننده با یکدیگر و با برگزارکنندگان.
- یکدست بودن نسبی مخاطبان تجمع (در پوشش و عقیده) نسبت به سایر تیپ‌های تجمعات (صرفاً ادغام درون‌گروهی افزایش می‌یابد).

۳-۳. تیپ تجمعات محله‌محور

نمونه‌های محله‌اتابک، مسجد ولیعصر تهران و مسجد امام سجاد شیراز

موضوع محله‌محوری در جنگ ۱۲ روزه و پس از آن، مدل اصلی برای تغییر حکمرانی کشور و مردمی‌سازی در نظر گرفته شد. البته که پیش از آن نیز موضوع محله مدنظر اصحاب علوم اجتماعی بود، اما پس از درک ضرورت آن در جنگ ۱۲ روزه و ناکافی بودن ساختار رسمی برای اداره جنگ، اهمیت محله بیش‌ازپیش و به نحو انضمامی درک شد. محله که در تاریخ و سنت اسلامی-ایرانی رکن اساسی اجتماعی-فرهنگی ایرانیان بوده است با ورود مدرنیته و اتمیزه شدن جوامع کمرنگ شد. به‌ویژه در کلان‌شهرها که سیالیت مکان زندگی و تبدیل خانه به خوابگاه زوال محله سرعتی بیشتر دارد، اما در همین وضعیت چالش برانگیز، محله‌ها در جنگ رمضان، بلکه پس از ناآرامی‌های دی‌ماه سال ۱۴۰۴، به‌صورت خودجوش و عمدتاً حول مساجد، بسیج و گروه‌های جهادی فعال شدند. در این ایام، محله‌ها یکی از نقاط اصلی تولید امنیت، رفع مشکلات اقتصادی از آسیب‌دیدگان جنگ، کمک‌ها و مشاوره‌های فرهنگی و نظامی و ... شده‌اند.

در واقع محله‌محوری در جنگ دوازده‌روزه، به‌دلیل تازه بودن تجربه جنگ و شرایط آشفته آن زمان، عملی نشد، اما در پی ناآرامی‌ها و جنگ رمضان، مردم محله با درک یک چالش انضمامی به ساخت محله‌محوری روی آوردند که امنیت محل، نقطه آغاز و ایجاد نشاط و انسجام اجتماعی نقطه فعلی آن است که هنوز تمام استعدادها پیش بالفعل نشده است.

فرم محله‌محوری بیشتر در غالب حضور پررنگ در نمازهای جماعت و مسجد، جلسات هم‌اندیشی در مسجد، گشت‌های بسیج، تجمعات در مقابل مسجد و برپا کردن ایستگاه‌های صلواتی بوده است. این تحولات در تیپ مکانی محلات و حتی کاهش آسیب‌های اجتماعی محل به‌طور مشهودی مؤثر بوده است.

به لحاظ فرم تجمعات محله، غرفه‌های بازی کودکان، ایستگاه صلواتی چای و لقمه و هیئت در مدل خیابانی است. به لحاظ محتوا هم سیالیت بالایی وجود داشت. مشارکت مردم و حتی کودکان در برگزاری برنامه مشهود است. سرود خواندن کودکان و بازی در غرفه‌ها، فضایی بسیار مفرح برای کودکان ایجاد کرده است.

برای مثال در محله‌اتابک تمامی مساجد پس از نماز گردهم می‌آمدند و اجرای برنامه هر شب به یکی از مساجد، هیئت‌ها یا امامزاده محول شده

بود و سایر گروه‌ها از مجری آن شب پشتیبانی می‌کردند. این الگو، ترکیبی از همکاری و رقابت را به نمایش می‌گذاشت که از سویی صمیمانه و هم‌افزاست و از سوی دیگر مانع سستی و تخدیر و آوار شدن کارها بر سر یک عده محدود می‌شد.

فضای حاکم در تجمعات محلی بسیار صمیمی و مردمی ارزیابی شد. اکثر افراد یکدیگر را می‌شناختند و گفتگوی میان مردم بسیار زیاد دیده می‌شد؛ در حالی که در میادین بسیاری از افراد با گوشی همراه خود مشغول بودند. در تجمعات محلی روحانیون مساجد، مسئولان سرای محلات و گروه‌های جهادی از جایگاه ویژه اجتماعی برخوردار بودند؛ بدین صورت که سخنرانی مراسم، محل رجوع مردم نیازمند انواع کمک، محور گفتگوهای جمعی درباره جنگ، محله و آتش بس و ... بودند.

نکته بسیار جالب این بود که تجمعات محله‌ای مدیر مشخصی از قبل نداشت و با گذشت زمان و به نحو تعیینی فردی که بیشتر زمان می‌گذاشت و مقبول محله بود، مسئولیت اصلی برگزاری تجمعات را برعهده گرفته بود. در مورد محله اتابک، وقتی از روحانی متولی اصلی می‌پرسیدیم که «شما مسئول تجمع هستید؟» ایشان خاضعانه پاسخ می‌دادند «خیر، کار جمعی همه دوستان است».

از نظر ترکیب جمعیتی، حضور افراد با تیپ‌های مختلف، بازتابی از بافت واقعی محله بود. یعنی همان پوششی که در محله دیده می‌شد در تجمع هم دیده می‌شد؛ البته که غلبه همچنان با افراد مذهبی و مسجدی محله است، اما به نسبت سایر تجمعات بازنمایی مناسب‌تری از جامعه دارند. مسئولیت غرفه، امنیت، جمع‌آوری کمک، پخش خوراکی و ... همگی توسط عامه مردم محل تولید می‌شود. کودکان و نوجوانان در این تجمعات مسئولیت برعهده دارند و فعالیت جای انفعال و تماشا را گرفته است.

تجمعات محلی عمدتاً با حضور مذهبیونی که از مسجد آمده بودند آغاز شد، اما کمی بعد، افراد با انواع سلاقی ظاهری در تجمع حاضر شدند. با پرسش از مردم و مسئولین تجمع متوجه شدیم هیچ درگیری حتی در حد تذکر نسبت به پوشش و عقاید سیاسی رخ نداده است و مردم با یکدیگر انس داشتند. برخلاف غالب تجمعات که زنان غلبه کمی داشتند، در تجمعات محله‌محور این غلبه جنسیتی مشهود وجود نداشت و بیشترین حضور زنان در تجمعات محلی بین ۵۵ تا ۶۰ درصد تخمین زده شد.

مزیت این الگو در برخی محلات، مانند اتابک این است که به تلفیق «محله‌محوری» و «میدان‌محوری» مبادرت کرده‌اند؛ به نحوی که هیچ‌یک فدای دیگری نشده بود. تجمع از ساعت ۷:۳۰ تا ۹ شب به صورت محله‌محور برگزار می‌شد و پس از آن جمعیت به سمت تجمع بزرگ‌تر میدان خراسان حرکت کردند که خیابان‌ها و کوچه‌ها را هم تحت تأثیر جمعیت قرار می‌داد.

از دیگر ویژگی‌های مثبت تجمعات محلی، رسیدگی به آسیب‌دیدگان جنگ بود. برای مثال مساجد محله اتابک برای بیکارشدگان جنگ بسته‌های معیشتی با منابع کاملاً مردمی تهیه می‌کردند.

توجه به جمعیت غیر شرکت‌کننده در این تجمعات نیز بیشتر بود. دادن پرچم به خودروهای عبوری و خوراکی و هدیه از ویژگی‌های خاص این تجمعات محلی بود که به ادغام اجتماعی کمک شایانی می‌کنند.

نکته شایان توجه در ارتباطات اجتماعی مردم محلی، ارتباطات و گفتگوهای ایشان بود که در مسیر آمدن به تجمع، حین تجمع و حتی پس از تجمع وجود داشت. این ظرفیت ارتباطی به انسجام و همراهی ایشان کمک می‌کند.

برخی از این محله‌ها، کانال و گروه در فضای مجازی تشکیل داده تا ارتباطات مرتبط با تجمعات و جنگ را در بستری به‌روز ایجاد کنند. این بسترهای مجازی به ارتباط و شناخت بیشتر افراد از یکدیگر و هویت‌دهی به محل برای افراد کمک شایانی کرده بود.

مهم‌ترین مؤلفه‌هایی که از این تیپ از تجمعات می‌توان برداشت کرد به شرح زیر است:

پیام اصلی تجمع:

- بازگرداندن معنای محله به شهر.
- نحوه مشارکت مردم:
- برعهده داشتن مسئولیت تجمع و ارکان آن توسط آحاد مردم.

- ترکیب و پوشش اقشار متناسب با فضای محله با غلبه نسبی افراد مذهبی.
- ترکیب جنسیتی متعادل زن و مرد.

فرم و محتوای تجمع:

- محوریت مکانی مسجد در غالب تجمعات محلی.
- تغییر فضای محله با ایستگاه صلواتی و غرفه‌ها.
- محتوای متنوع (در مدل هیئت) با مشارکت مستقیم مردم و کودکان.

انسجام اجتماعی:

- استفاده توأمان از ظرفیت محله و میدان.
- بالا رفتن انگیزه و نشاط اجتماعی مردم.
- ارائه خدمات اجتماعی و معیشتی به آسیب‌دیدگان جنگ.
- توجه به افراد غیر حاضر در تجمع و ارائه خدمت به ایشان (ادغام اجتماعی بالا).
- ارتباطات قوی بین افراد و افزایش انسجام و الفت مردم محل.

۴-۳. تیپ تجمعات میدان‌های متصل به محله

نمونه‌های میدان منیریه، میدان محمدیه، چهارراه سبلان و میدان دوم شهرک گلستان شیراز

در پیوستار محله تا میدان اصلی یک جغرافیای واسط وجود دارد. میدان‌هایی که هم رنگ‌وبوی محله را دارند و هم جمعیت گسترده‌تر مشابه میادین در آن حضور داشته‌اند. به بیان دیگر تا حدودی هم نمایش اقتدار میادین اصلی و هم انسجام و روابط اجتماعی محلات را دارا هستند. به لحاظ جغرافیایی این میادین در مکان‌هایی واقع شده‌اند که به لحاظ اقتصادی متوسط و مستضعف هستند؛ لذا جابه‌جایی در این محلات کمتر است و رویکردهای متمایز فردگرایی اقتصادی کمتر وجود دارد. بسیاری از این میادین نیز سابقه تاریخی دارند و یک هویت استقلالی و فرهنگی را دارا هستند؛ بنابراین مردم نسبت به آن منطقه احساس تعلق هویتی دارند. این رویکرد در میدان منیریه بسیار پررنگ است. واحدهای این میادین متشکل از گروه‌ها و نهادهای محلی مانند مسجد، هیئت، گروه جهادی و بسیج و در کوچک‌ترین حالت واحد خانواده است؛ برخلاف میادین اصلی که واحدهای آن افراد جدا از هم و در بهترین حالت هسته اصلی یک خانواده هستند. این وضعیت اتصال‌های درون‌گروهی و میان‌گروهی را تقویت می‌کند. هم افراد گروه را در یک کنش مشترک قرار می‌دهد و هم بستری برای هم‌افزایی گروه‌ها با یکدیگر برای انجام کنش‌ها و برنامه‌های بزرگ‌تر هستند. البته از این ظرفیت هم‌افزایی کمتر استفاده می‌شود؛ به‌ویژه در حوزه‌های اقتصادی که یک ضرورت برای وضعیت امروز کشور است، تقریباً از ظرفیت مردم و گروه‌های مردمی استفاده نمی‌شود و نشانی از جنگ و امکان مردمی‌سازی در عرصه اقتصاد به چشم نمی‌خورد.

فرم و محتوای برنامه‌ها نیز بسیار متنوع (با غلبه نوع هیئت حماسی) با حضور و کنشگری مسئولین محلی، گروه‌های مردمی و اقشار مختلف محلات پیرامونی است. در بسیاری از این میادین مسئولین شهری، نظامی و دولتی در سطح محله حاضر هستند و با مردم در تریبون و در تجمع گفتگو می‌کنند. مردم، مسائل محله و منطقه را بدون واسطه با مسئولین در میان می‌گذارند و نظر و پاسخ مسئولین را به طور مستقیم می‌شنوند. برای مثال مسئول و مجری میدان منیریه تا حدود ۱ ساعت پس از اتمام مراسم به پیشنهادها و سخن مردم گوش می‌داد. یا در شهرک گلستان، مسئول سپاه منطقه شهری، هر شب در مورد وضعیت امنیت منطقه با مردم بی‌واسطه گفتگو می‌کند. این وضعیت به آرامش مردم و جلوگیری از شایعات کمک شایانی کرده و به اتحاد بیشتر مردم و مسئولین کمک می‌کند. در این تیپ تجمعات، ترکیب نشاط اجتماعی، سرزندگی، حماسه و شجاعت بسیار پررنگ به چشم می‌خورد.

غرفه‌ها و مسئولیت‌های تجمع نیز به صورت گسترده میان مردم منطقه پخش شده است و نهادهای دولتی و شبه‌دولتی در غرفه‌ها حضور

ندارند (برخلاف میادین اصلی). پذیرفتن مسئولیت توسط نهادها و مردم به مسئولیت‌پذیری، احساس مفید بودن و مشارکت در جنگ کمک شایانی می‌کند. در این راستا غرفه ثبت‌نام از مردم برای کمک به جنگ و غرفه‌ها و کارهای محله بسیار پررونق بود. برای مثال در شهرک گلستان شیراز این فرم هر شب توزیع می‌شد و ثبت‌نام از مردم صورت می‌گرفت.

ترکیب جنسیتی با غلبه نسبی و نه محسوس بانوان است. به لحاظ پوششی نیز وضعیت از کلیت منطقه تبعیت می‌کند و البته مانند سایر تجمعات غلبه با حضور افراد مذهبی است. نکته برجسته این است که تفاوتی میان بافت منطقه و مردم شرکت‌کننده به چشم نمی‌خورد و نوعی وحدت منطقه و مردم آشکار است.

نکته منحصر به فرد این تجمعات در گرفتن غرفه‌ها و جمع‌های گفتگو محور حول مسائل جنگ و کشور است. برای مثال در چهارراه سبلان، غرفه گفتگو از پررونق‌ترین غرفه‌ها بود. طیف مختلفی از اقشار و سنین مختلف در گفتگو مشارکت داشتند و از شیوه‌های نوین مثل شبکه اجتماعی و برچسب روی تابلو (استیک نوت) برای مشخص کردن موضوعات و فرایند گفتگو استفاده می‌شد.

مساجد منطقه نیز مانند تجمعات محلی در این نوع تجمعات نیز محوریت داشتند و به جای غرفه بانک و شهرداری و ...، غرفه مساجد، بسیج و گروه‌های جهادی در این میادین به چشم می‌خورد. برای مثال مسجد خاتم‌الاولیاد در چهارراه سبلان حدود ۱۰ غرفه بر پا کرده بود. غرفه گفتگو، غرفه فروش محصولات فرهنگی، غرفه بازی کودکان از مکان‌های پر بازدید در این تجمع بود که همگی توسط این مسجد سازمانده می‌شود. در برخی از این میادین، کانال‌های اطلاع‌رسانی در شبکه‌های اجتماعی تشکیل شده و درباره برگزاری برنامه، موضوعات گفتگو و ... از مردم نظرسنجی می‌شود. بدین صورت رابطه پویا و دوطرفه بین شرکت‌کنندگان و برگزارکنندگان برنامه شکل می‌گیرد؛ آن هم به صورت ساختار یافته (برخلاف محلات که ساختار ندارند و بر خلاف میادین که ارتباط وجود ندارد).

شهرداری تهران در ارائه زیرساخت‌ها و غرفه‌ها به این میادین نیز مانند محلات فعال است و زیرساخت‌های شهری را برای ایشان فراهم کرده است، اما همچنان معضل ترافیک در این میادین بیشتر به چشم می‌خورد. چراکه خودروها دقیقاً از کنار تجمع عبور می‌کنند و امکان برخورد و اختلاف وجود دارد.

نکته بسیار جالب در این میادین آن است که همانند محلات به محض پایان تجمع رسمی، گروه‌های همسایگی و دوستی به گفتگو با یکدیگر مشغول می‌شوند. این نوع گفتگوها، پیوندهای دوستی و همسایگی را امتداد و توسعه می‌دهد و به انسجام بیشتر در جامعه منجر می‌شود.

موضوع دیگری که از اواخر فروردین ماه سال ۱۴۰۵ در تجمعات میادین میانی دیده می‌شود، حضور مدارس و دانش‌آموزان است. مجازی شدن آموزش تأثیرات جانبی منفی فراوانی برای کودکان و نوجوانان دارد. انزوا، افسردگی و غوطه‌ور شدن در فضای مجازی از مهم‌ترین آسیب‌های دانش‌آموزی (به‌ویژه در سنین بلوغ) در این دوران است. برخی از مدارس تلاش کرده‌اند با حضور در میادین میانی، برای دانش‌آموزان نوعی دوره‌های درست‌کننده که از بازی و کاردستی گرفته تا حتی کلاس درسی را دربرگیرد. این مورد یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های میادین میانی است که محلات به دلیل کوچک بودن و میادین اصلی به دلیل بریده بودن از جامعه پیرامونی نمی‌توانند آن را برعهده بگیرند. این نوع آموزش با احتمال طولانی بودن جنگ می‌تواند یک مکمل مهم در آموزش برای کاهش آسیب‌های اجتماعی آموزش مجازی باشد.

حفظ امنیت میادین نیز مؤلفه‌ای است که تقریباً در تمام تیپ‌های تجمعات وجود دارد. مهم‌ترین مؤلفه‌هایی که از این تیپ از تجمعات می‌توان برداشت کرد به شرح زیر است:

پیام اصلی تجمع:

- برخورداری هم‌زمان از مزایای تیپ میادین اصلی و محلات (نمایش اقتدار و انسجام).

نحوه مشارکت مردم:

- رونق بیشتر در مناطق متوسط به پایین و با سابقه تاریخی و هویتی.

- واحد تشکیل‌دهنده تجمع: مساجد، گروه‌های جهادی، هیئات و خانواده.
- مسئولیت تجمع و غرفه‌ها با گروه‌های مردمی با محوریت مساجد.
- ترکیب جنسیتی: غلبه محدودتر زنان نسبت به میادین اصلی.
- بافت جمعیتی: مشابه بافت منطقه.

فرم و محتوای تجمع:

- هیئت خیابانی با حضور پررنگ خانواده و مسئولین محلی.

انسجام اجتماعی:

- ارتباط پویا و دوطرفه میان مسئولین منطقه و مردم.
- وجود غرفه‌های مختص ارتباط‌گیری محله و گفتگو.
- تشکیل کانال و گروه در بستر شبکه اجتماعی.
- تقویت روابط اجتماعی، همسایگی و محلی.
- حضور مدارس در تجمع به‌عنوان مکمل آموزش مجازی برای جلوگیری از آسیب‌های اجتماعی مانند انزوا.
- بالا رفتن شجاعت و نشاط اجتماعی مردم و از بین رفتن احساس تنهایی.

۵-۳. تیپ تجمع ملی با حضور ضمنی امر سیاسی و مذهبی

نمونه منحصر به فرد تجمع باغ فردوس

چنان‌که اشاره شد غالب تیپ‌های تجمعات مردمی جنگ رمضان از فرم و محتوای هیئت، البته با چاشنی دفاع از میهن و ادغام امر مذهبی و امر ملی تبعیت می‌کنند. چنان‌که فضای جنگی و روحیه شهادت‌طلبی این اقتضای را هم دارد، اما در پیمایش‌های انجام شده در این ایام، بخش قابل توجهی از مردم که علاقه به حضور در تجمعات دارند، اما مشارکت نمی‌کنند، برنامه‌های تجمعات را مناسب میل و سلیقه خود نمی‌دانند. در بین یافته‌های گزارش و حضور در تجمعات مختلف، تنها یک تجمع بود که از الگوی متداول هیئت تبعیت نمی‌کرد و آن تجمع باغ فردوس است که در مدت محدودی برگزار شد و اواخر فروردین به اتمام رسید (از ابتدا بازه محدودی برای برگزاری مشخص شده بود).

این تجمع برخلاف سایر گردهمایی‌ها که حضور افراد با ظاهر مذهبی در آنها غلبه داشت، جمعیت با ظاهر مذهبی بخش کمتر تجمع را تشکیل می‌دادند. لذا مهم‌ترین پیام این تجمع، نمایش همراهی اقبشار خاکستری و کم‌حجاب و حتی بی‌حجاب با ایران و به طور تلویحی با جمهوری اسلامی ایران در این جنگ است. آن‌هم در حالی که رسانه‌های دشمن تلاش می‌کردند بین افراد با ظاهر غیرمذهبی و حاکمیت فاصله بیندازند، این تیپ تجمع مهر باطلی بر تلاش‌های آنها بود.

فرم و محتوای برنامه‌ها نیز موارد دیگری از تفاوت را به نمایش می‌گذاشت: نمادهای ملی، موسیقی و استفاده از مچ‌بند برای نیمی از جمعیت جایگزین پرچم شده بود. موسیقی‌ها عمدتاً پاپ و درباره وطن و ایران بود. جامعه مخاطب نیز به شدت با این قطعات احساساتی می‌شدند، اما در ابتدای برنامه سرود ملی جمهوری اسلامی ایران و صلوات خاصه امام رضا (ع) پخش شد که مخاطبین با ایستادن، همخوانی و اشک با آنها همراهی کردند. در حالی که چند ماه پیش خواندن سرود جمهوری اسلامی ایران توسط رسانه‌های بیگانه ننگ دانسته می‌شد، در جایی چون باغ فردوس زنان بدون پوشش سر، این سرود را با اشک همراهی می‌کردند. لذا برخلاف برخی تحلیل‌ها، این تجمع نیز مانند سایر تجمعات، همراه با امر سیاسی و امر مذهبی همسو با حاکمیت بود، اما دوز و غلظت امر سیاسی و امر مذهبی کمتر از سایر تجمعات بود و امر ملی پررنگ‌تر بود (بدون هیچ دافعه و تقابلی میان این امور).

جمعیت قابل توجه و پر تعداد بود، اما مشارکت مردمی در برگزاری این برنامه و تجمع بسیار پایین بود که با توجه به طبقه اقتصادی نسبتاً بالای افراد شرکت‌کننده و فرهنگ اتمیزه در این اقبشار طبیعی به نظر می‌رسد. غالب مردم صرفاً تماشاچی مراسم بودند. حتی شعار خاصی از طرف

مردم سر داده نمی‌شد و نهایتاً برخی قسمت‌های قطعات موسیقی را تکرار می‌کردند. تنها یک غرفه وجود داشت که به ارائه چای می‌پرداخت. این موکب چای صلواتی با حضور بانوان کم‌حجاب و دارای کلاه در ارائه خدمات همراه بود (در کنار افراد با ظاهر مذهبی). پل ارتباطی بین مسئولین تجمع و شرکت‌کنندگان به چشم نخورد. مردم صرفاً به عنوان تماشاگر (مگر حدود ۵ نفر فعال در موکب) در تجمع حضور داشتند.

احساس شجاعت و عاطفه در تجمع بسیار بالا بود. بمباران رسانه‌های بیگانه که احتمالاً این قشر بیشتر در معرض دیدن آن هستند، تصویر دروغین غیرمردمی از نظام نشان می‌داد که مردم با حضور در این تجمعات دروغ بودن آن را آشکارا درک کردند. لذا احساس شجاعت و حماسه در میان افراد به شدت هویدا بود.

گروه‌های موسیقی در فضای حاشیه تجمع به اجرا می‌پرداختند (فضای معمول باغ فردوس) و شعارهای وطن پرستانه چاپ کرده بودند یا اعلام می‌کردند که کمک‌های جمع‌آوری شده صرف جبران خسارت‌های جنگ، نظیر بازسازی هنرستان موشک خورده خواهد شد. استعمال دخانیات در جمعیت دیده می‌شد. حضور خانوادگی هم در این تجمع پررنگ بود. هر چند موارد غیر خانوادگی و جمع‌های دوستی بیشتر از تجمعات دیگر به چشم می‌آمد.

نمادهای مذهبی و سیاسی در تزئین تجمع کمتر به چشم می‌خورد و برای نمونه به یک تصویر بدون عمامه از رهبر شهید انقلاب در ورودی باغ و در یک المان هنری اکتفا شده بود. غالب المان‌ها از نقاشی و فضا سازی تا کلیپ‌های تصویری، به جنایت میناب اختصاص داشت که نسبتی بیشتر با امر ملی و میهنی داشت.

مهم‌ترین مؤلفه‌هایی که از این تیپ از تجمعات می‌توان برداشت کرد به شرح زیر است:

پیام اصلی تجمع:

- نمایش همراهی اقشار خاکستری و بدون ظاهر مذهبی با ایران و جمهوری اسلامی ایران در این جنگ.

نحوه مشارکت مردم:

- مشارکت پایین (بلکه صفر) مردم در برگزاری برنامه.
- حضور اقشار نسبتاً مرفه با روحیه‌های فردگرایی در تجمع.
- نبودن بستر برای همراهی مردم در فرایندهای جاری کشور در جنگ.
- حضور غالب افراد با ظاهر غیر مذهبی در تجمع.

فرم و محتوای تجمع:

- فرم و محتوای تجمع مشابه کنسرت ملی (با سویه‌های کم‌رنگ سیاسی و مذهبی).
- پررنگ بودن المان‌های ملی مانند مدرسه میناب.

انسجام اجتماعی:

- نبود ادغام اجتماعی میان افراد با ظاهر متفاوت.
- ایجاد نشدن انسجام و پیوند اجتماعی میان شرکت‌کنندگان.
- بالا رفتن شجاعت و نشاط اجتماعی مردم و از بین رفتن احساس تنهایی.

۴. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

بررسی میدانی بیش از ۴۰ تجمع در ۳ استان تهران، فارس و قم، همراه با پیمایش‌های ملی و پنل‌های نخبگانی، نشان می‌دهد که مردم ایران در جنگ رمضان بار دیگر ثابت کردند همچنان بر عهد ۱۳۵۷ خود مانده‌اند، اما این حضور پرشور، نسبت به نهادمندی پدیده‌هایی چون نهضت سوادآموزی یا جهاد سازندگی، هنوز فاصله دارد و با آسیب‌ها و چالش‌هایی مواجه است. رفع این چالش‌ها در مرحله نخست با شناخت دقیق تجمعات و تیپ‌بندی آنها صورت می‌گیرد.

آنچه در تمام تیپ‌های تجمع به چشم می‌خورد، بالا رفتن روحیه، استحکام و مقاومت مردم با شرکت در این تجمعات است. در حالی که بمباران موشکی و مهم‌تر از آن بمباران رسانه‌های بیگانه روحیه مردم را هدف گرفته بود، این تجمعات به شدت در بالا رفتن روحیه مردم مؤثر بوده است. همچنین ایجاد امنیت اجتماعی و جلوگیری از تکرار وقایع دی‌ماه سال ۱۴۰۴ از دیگر نتایج مهم این تجمعات است که مردم نه تنها احساس امنیت می‌کنند، بلکه خود را در ایجاد و برپایی این امنیت دخیل می‌دانند.

از میان پنج تیپ شناسایی شده، «تجمعات رسمی میدانی اصلی» بیشترین جمعیت و قدرت‌نمایی سیاسی را دارند و احساس بی‌شمار بودن مردم و بالا رفتن نشاط اجتماعی به شدت بالا بود. اما مشارکت مردم در آنها تماشاگرانه است، پیوندهای اجتماعی پایدار ایجاد نمی‌شود و در نتیجه افشار مختلف در هم ادغام نمی‌شوند. هر چند در برخی میدانی مانند میدان ولیعصر ارتباط پویا میان برگزارکنندگان و مردم در حال شکل‌گیری است و می‌تواند الگویی برای سایر میدانی باشد. «تجمعات محله‌محور» و «میدان‌های متصل به محله» از انسجام اجتماعی بالایی برخوردارند، مسئولیت‌ها میان مردم توزیع شده، ارتباطات چهره‌به‌چهره تقویت و حتی به آسیب‌دیدگان جنگ و کودکان توجه ویژه‌ای می‌شود. «تیپ تجمعات گروهی» (اغلب هیئات مذهبی) اگرچه پیوندهای درون‌گروهی قوی و برنامه‌های غنی‌تری دارد، اما همچنان در ایجاد ارتباط با بیرون از گروه ناتوان است. در مقابل، «تیپ تجمع ملی با حضور ضمنی امر سیاسی و مذهبی» (مانند باغ فردوس) توانست افشار با ظاهر غیر مذهبی را به تجمعات شبانه بیاورد، اما از مشارکت فعال مردم، انسجام گروهی و ادغام اجتماعی با سایر تیپ‌های تجمعات فاصله دارد. جدول زیر خلاصه‌ای از مهم‌ترین مؤلفه‌های هر تیپ از تجمعات را نشان می‌دهد:

جدول ۱. خلاصه‌ای از مهم‌ترین مؤلفه‌های هر تیپ از تجمعات

پیام اصلی تجمع	نحوه مشارکت مردم	فرم و محتوای تجمع	انسجام اجتماعی
قدرت‌نمایی سیاسی با حضور جمعیت بالا	مشارکت پایین مردم در نحوه برگزاری مراسم و حضور به‌عنوان تماشاچی، استقبال جامعه به‌ویژه افشار غیرمذهبی از زیست شبانه در فضایی رسمی و مطمئن و غلبه واضح جنسیتی زنان (۶۰ تا ۷۰ درصد).	محتوای ترکیبی از امر مذهبی و امر ملی در فرم هیئت	ادغام نشدن افشار مختلف و میل به تمایز از یکدیگر، ایجاد نشدن پیوندهای اجتماعی پایدار میان شرکت‌کنندگان، بالا رفتن شجاعت، انگیزه و نشاط اجتماعی مردم.
امتداد هیئت و خیابان به شکل تجمع	مسئولیت دادن به افراد گروه در تجمع و فعال کردن ایشان و غلبه جنسیتی زنان (۶۰ تا ۶۵ درصد).	فرم و محتوای هیئت و گروه در قالب تجمع، برنامه‌ریزی دقیق‌تر و غنای محتوایی بالاتر برنامه‌ها نسبت به تیپ‌های دیگر و برنامه‌های متنوع برای افراد متناسب با شرایط کشور (آموزش امدادی و نظامی و ...).	پیوند اجتماعی قوی درون‌گروهی و ضعف در پیوندهای بیرون‌گروهی، ارتباط پویا، فعال و ادامه‌دار افراد شرکت‌کننده با یکدیگر و با برگزارکنندگان، بالا رفتن شجاعت، انگیزه و نشاط اجتماعی مردم و یکدست بودن مخاطبان تجمع (در پوشش و عقیده) نسبت به سایر تیپ‌های تجمعات (مصرفاً ادغام درون‌گروهی افزایش می‌یابد).

پیام اصلی تجمع	نحوه مشارکت مردم	فرم و محتوای تجمع	انسجام اجتماعی
بازگرداندن معنای محله به شهر	برعهده داشتن مسئولیت تجمع و ارکان آن توسط آحاد مردم، ترکیب و پوشش اقشار متناسب با فضای محله با غلبه نسبی افراد مذهبی و ترکیب جنسیتی متعادل زن و مرد.	محوریت مکانی مسجد در غالب تجمعات محلی، تغییر فضای محله با ایستگاه صلواتی و غرفه‌ها و محتوای متنوع (در مدل هیئت) با مشارکت مستقیم مردم و کودکان.	استفاده توأمان از ظرفیت محله و میدان، ارائه خدمات اجتماعی و معیشتی به آسیب‌دیدگان جنگ، بالا رفتن انگیزه و نشاط اجتماعی مردم، توجه به افراد غیر حاضر در تجمع و ارائه خدمت به ایشان (ادغام اجتماعی بالا) و ارتباطات قوی بین افراد و افزایش انسجام و الفت مردم محل.
برخورداری هم‌زمان از مزایای تیپ میادین اصلی و محلات (نمایش اقتدار و انسجام)	رونق بیشتر در مناطق متوسط به پایین و با سابقه تاریخی و هویتی، واحد تشکیل‌دهنده تجمع: مساجد، گروه‌های جهادی، هیئات و خانواده، مسئولیت تجمع و غرفه‌ها با گروه‌های مردمی با محوریت مساجد، ترکیب جنسیتی: غلبه محدودتر زنان نسبت به میادین اصلی. بافت جمعیتی: مشابه بافت منطقه.	هیئت خیابانی با حضور پررنگ خانواده و مسئولین محلی	ارتباط پویا و دوطرفه میان مسئولین منطقه و مردم، وجود غرفه‌های مختص ارتباط‌گیری محله و گفتگو، تشکیل کانال و گروه در بستر شبکه اجتماعی، بالا رفتن شجاعت، انگیزه و نشاط اجتماعی مردم، تقویت روابط اجتماعی، همسایگی و محلی و حضور مدارس در تجمع به‌عنوان مکمل آموزش مجازی برای جلوگیری از آسیب‌های اجتماعی مانند انزوا.
نمایش همراهی اقشار خاکستری و بدون ظاهر مذهبی با ایران و جمهوری اسلامی ایران در این جنگ	مشارکت پایین (پلکه صفر) مردم در برگزاری برنامه، حضور اقشار نسبتاً مرفه با روحیه‌های فردگرایی در تجمع، نبودن بستر برای همراهی مردم در فرایندهای جاری کشور در جنگ و حضور غالب افراد با ظاهر غیرمذهبی در تجمع.	فرم و محتوای تجمع مشابه کنسرت ملی (با سوبه‌های کم‌رنگ سیاسی و مذهبی) و پررنگ بودن المان‌های ملی مانند مدرسه میناب.	نبود ادغام اجتماعی میان افراد با ظاهر متفاوت، بالا رفتن شجاعت و نشاط اجتماعی مردم و از بین رفتن احساس تنهایی و ایجاد نشدن انسجام و پیوند اجتماعی میان شرکت‌کنندگان.

مأخذ: همان.

با توجه به دستاوردهای گزارش و پنل‌های نخبگانی پیشنهادهایی برای برگزاری هرچه بهتر تجمعات مردمی احصا شده که به شرح زیر است:

۱- تمرکز بر محله محوری و میادین متصل به محله:

- جایگزینی تدریجی رویکرد «میدان محوری صرف» با «محله محوری» و «میدان‌های متصل به محله» (مانند منیریه، محمدیه و سبلان) که هم‌نمایش اقتدار دارند و هم انسجام اجتماعی.
- طراحی تجمعات به گونه‌ای که از نهادهای مذهبی و ملی آغاز و به میدان محله ختم شوند.
- استفاده از ظرفیت امامزاده‌ها، مساجد، سرای محلات و سایر نهادهای مذهبی و ملی به‌عنوان هسته اصلی برگزاری تجمعات.

۲- ایجاد بستر مجازی برای ارتباط میان افراد محله:

- راه‌اندازی کانال‌ها و گروه‌های محلی در پیام‌رسان‌های داخلی برای هماهنگی تجمعات، نظرسنجی درباره برنامه‌ها و بازخوردگیری.
- سوق دادن میادین اصلی به ایجاد کانال‌های ارتباطی با مردم شرکت‌کننده مانند تریبون آزاد و نظرسنجی.
- تشکیل شورای مجازی محله متشکل از معتمدین، روحانیون مسجد و فعالان اجتماعی.
- انتشار گزارش تصویری و متنی از فعالیت‌های شبانه محله برای تقویت هویت جمعی.

۳ ایجاد شبکه برای ارائه خدمات به افراد نیازمند:

- ساماندهی موب‌های ثابت و سیار محله برای توزیع بسته‌های معیشتی، پوشاک و خدمات درمانی به آسیب‌دیدگان جنگ و بیکارشدگان.
- ثبت‌نام از افراد متخصص محله در غرفه‌های «خدمات تخصصی» (پزشکی، مشاوره، تعمیرات و آموزشی) و ارائه رایگان یا کم‌هزینه به نیازمندان.
- هماهنگی بین مساجد و گروه‌های جهادی برای پوشش آسیب‌دیدگان بدون موازی کاری.

۴ حرکت به سمت توانمندسازی اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی محله:

- برگزاری کارگاه‌های مهارت‌آموزی (فنی، دیجیتال، خیاطی و آشپزی) در حاشیه تجمعات با هدف اشتغال‌زایی.
- طراحی غرفه‌های «همکاری اقتصادی محله» نظیر صندوق‌های قرض‌الحسنه محلی و بازارچه‌های محصولات خانگی.
- توانمندسازی فرهنگی از طریق برگزاری حلقه‌های گفتگو، نقد فیلم، کتاب‌خوانی با موضوع جنگ و انسجام ملی.

۵ ایجاد بستر حضوری مدرسه در تجمعات شبانه:

- تخصیص فضایی در تجمعات محله یا میداين متصل به محله برای فعالیت‌های داوطلبانه دانش‌آموزان (بازی‌های فکری، کاردستی، کلاس‌های فوق برنامه).
- هماهنگی با مدارس منطقه برای حضور نوبتی دانش‌آموزان به صورت اختیاری و داوطلبانه به همراه والدین به منظور کاهش آسیب‌های انزوا و افسردگی ناشی از آموزش مجازی.
- طراحی مسابقات و سرودهای گروهی با موضوع ایران و مقاومت ویژه دانش‌آموزان.

۶ ایجاد ارتباط میان افراد تجمع با هم و با افراد بیرون از تجمع:

- برپایی غرفه‌های «گفتگو و هم‌اندیشی» با استفاده از شیوه‌های نوین (استیک‌نوت، تابلوهای نظر‌سنجی، شبکه‌های اجتماعی محلی).
- تشویق افراد حاضر در تجمع برای تعامل با رانندگان عبوری، کسبه و همسایگان (توزیع پرچم، خوراکی، شعارهای متحدکننده).
- برگزاری جلسات پرسش و پاسخ میان مسئولین محلی و مردم پس از اتمام برنامه رسمی (مانند تجربه موفق میدان منیریه).

۷ دادن مسئولیت به افراد حاضر در تجمع در رده‌های مختلف سنی:

- واگذاری غرفه‌ها، نظافت و امنیت به نوجوانان، جوانان، زنان و حتی سالمندان (نه صرفاً به نهادهای رسمی).
- تشکیل گروه‌های «همیار تجمع» شامل کودکان برای سرود و توزیع پرچم، نوجوانان برای فضای مجازی، بزرگسالان برای پشتیبانی.
- چرخش مسئولیت اجرای برنامه بین مساجد و هیئات مختلف محله در شب‌های متفاوت (الگوی موفق محله اتابک).

۸ ادغام اجتماعی میان افراد با ظاهر مذهبی و یا ظاهر غیر مذهبی:

- طراحی برخی برنامه‌های مشترک (مانند تجمع باغ فردوس) با محتوای هنری و با غلبه امر ملی (ضمن برخورداری از امر مذهبی و سیاسی به نحو هنرمندانه) برای جذب اقشار خاکستری.
- پرهیز از تذکرهای تندزبانی در فضای تجمع و جایگزینی با برنامه‌های فرهنگی عملی و محتوای هنری که همگان را جذب کرده و فرهنگ متعالی را به طور ضمنی تبلیغ کند.
- تأکید بر نمادهای مشترک (پرچم ایران، سرود ملی و کمک به آسیب‌دیدگان جنگ) و کاهش شکاف ادراکی ایجاد شده توسط رسانه‌های بیگانه.

۹ استقرار دائمی ایستگاه‌ها و مواکب فیزیکی در محله‌ها:

- تثبیت مواکب‌های صلواتی، ایستگاه‌های سلامت، غرفه‌های فرهنگی و بازی کودکان به صورت «دائم» در محلات (نه فقط در ایام جنگ).
- تبدیل این ایستگاه‌ها به پایگاه‌های هم‌بستگی و ارائه خدمات اجتماعی با مدیریت مساجد و گروه‌های جهادی.
- استفاده از زیرساخت‌های شهرداری (چادر، آب، برق و وضوخانه) برای استقرار دائم این مواکب.

۱۰ تنوع دادن به برنامه‌های تجمعات با استفاده از موسیقی، نمایش و انواع هنر:

- ترکیب مداحی حماسی با موسیقی‌های ملی (الهام از تجربه باغ فردوس بدون حذف هویت مذهبی و سیاسی).
- برگزاری تئاتر خیابانی کوتاه با موضوع ایثار، مقاومت، مقابله با دشمن و همدلی.
- برپایی غرفه‌های نقاشی، صنایع دستی، خوشنویسی و کاریکاتور با محوریت ایران و جنگ.
- پخش کلیپ‌های هنری و نماهنگ‌های با کیفیت از شهدا، رزمندگان و صحنه‌های هم‌بستگی ملی.

۱۱ ایجاد بستر کسب و کار در محلات:

- راه‌اندازی کارگاه‌های تولیدی در هر محله و اتصال آنها به زیست‌بوم تولیدی کشور (برای دوام و سوددهی).
- راه‌اندازی بازارچه‌های شبانه محلی در حاشیه تجمعات برای فروش محصولات خانگی، وسایل تجمع‌مانند پرچم، غذاهای محلی و صنایع دستی.
- ارائه تسهیلات (وام‌های خرد مردمی) از محل کمک‌های تجمعات به مشاغل آسیب‌دیده از جنگ.
- ثبت‌نام از کسبه محله در غرفه‌های «هم‌بستگی اقتصادی» و معرفی آنها به مردم برای رونق خرید محلی.

منابع و مأخذ

[۱] قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

[2] Arnstein, S. R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224.

[3] Turner, V. (1969). *The Ritual Process*. Aldine Publishing.

[4] Goffman, E. (1974). *Frame Analysis*. Harvard University Press.

[۵] پاتنام، رابرت (۱۴۰۱)، بولینگ به تنهایی، نشر مسئله.

گزیده سیاستی

نهادمند کردن تجمعات مردمی که در شب‌های «جنگ رمضان» شکل گرفت و ارتقای اجتماعی آنها می‌تواند بستر مناسبی برای حل بسیاری از مسائل اجتماعی کشور باشد.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir